

Heinrich Böll: *Wybór pism.*
Red. Bruno Arich-Gerz
i Paweł Piszczatowski.
Kraków: Wydawnictwo Eperons-Ostrogi, 2017: 225 s.

Setna rocznica urodzin Heinricha Bölla stała się okazją do przypomnienia po latach nieobecności na rynku wydawniczym i w dyskursie naukowym twórczości tego kolońskiego pisarza. Uroczystości jubileuszowe odbywały się głównie w Kolonii i Nadrenii Północnej-Westfalii, ale także w Irlandii, ulubionym miejscu wypoczynku niemieckiego noblisty, oraz w kilku innych krajach, w tym w Polsce¹. Pokłosem sympozjów i konferencji są trzy publikacje niemieckojęzyczne i jedna w języku polskim², które stanowią próbę podsumowania twórczości Bölla z perspektywy współczesnego czytelnika, literaturoznawcy lub zwrócenia uwagi na dotychczas niezbadane lub pomijane aspekty jego twórczości³.

¹ O uroczystościach jubileuszowych informują szczegółowo strony internetowe www.100boell.com, utworzona specjalnie na okoliczność 100. urodzin, oraz www.boell.de, prowadzona przez Heinrich-Boell-Stiftung.

² Por. DAMPC-JAROSZ/ŻYLIŃSKI (red.) 2019.

³ Christoph Peters, Volker Schlöndorff, Ralf Schnell i Ilija Trojanow rozważają, jaką rolę Böll odegrał w literaturze powojennych Niemiec, jak odnosił się do ważnych problemów swoich czasów oraz jak można jego głos interpretować współcześnie, biorąc pod uwagę zmianę paradygmatów kulturowych i politycznych w RFN. Por. SERRER (Hg.) 2018. W publikacji pokonferencyjnej pt. *Heinrich Böll zum 100. Geburtstag* zamieszczono, obok przyczynków o charakterze podsumowania, opracowania kontaktów pomiędzy Böllem a Marcellem Reichem-Ranickim oraz Kurtem Vonnegutem. Por. LAMPING (Hg.) 2018. Monografia zbiorowa *Politischen Konjunkturen zum Trotz. Heinrich Bölls Wirklichkeitsrepräsentationen* stanowi owoc współpracy polskich, niemieckich i szwedzkich germanistów i podejmuje próbę odczytania twórczości pisarza z wykorzystaniem współczesnych metod literaturoznawczych oraz dokonania recepcji jego dzieł w Polsce, Rosji i Szwecji. Por. DAMPC-JAROSZ, ZIMNIAK (Hg.) 2018.

Znaczącym, polskim akcentem na stulecie urodzin Bölla jest wydanie zbioru fragmentów jego wybranych utworów literackich, pism, artykułów i recenzji, redaktorzy tomu – Bruno Arich-Gerz z Uniwersytetu w Wuppertalu i Paweł Piszczatowski z Instytutu Germanistyki Uniwersytetu Warszawskiego – czerpią inspiracje z wydanej w roku 2004 publikacji *Heinrich Böll und Polen*. Podobnie jak i w broszurze Fundacji Heinricha Bölla, także i w polskim wydaniu znajdziemy wszystkie te fragmenty jego twórczości, które związane są z pobytem w naszym kraju. Otwierają je listy z okresu wojny, pisane z Bydgoszczy, gdzie Böll spędził pięć tygodni pomiędzy czerwcem a sierpniem 1940 roku, stacjonując wraz ze swoim oddziałem w tamtejszych koszarach. Współczesnemu czytelnikowi dostarczają one obrazów „przygnębiającej beznadziejności” (s. 41), „czołgania się [...] w kurzu i piachu po Borach Tucholskich” (s. 42), wiecznego musztrowania i niedzielnej monotonii, przeplatanej wizytami w bydgoskich kawiarniach czy uczestnictwem we mszach z „posępnymi litaniami” (s. 50). Przeżycia wojenne znalazły z kolei literackie dopełnienie w debiutanckim opowiadaniu pisarza *Pociąg przyjechał o czasie*, którego obszerne fragmenty (w tłumaczeniu Katarzyny Leszczyńskiej), zwłaszcza wrażenia żołnierza Wehrmachtu po przekroczeniu granicy polskiej i jego związek uczuciowy z Oliną, partyzantką, zamieszczono w dalszej części zbioru.

Nie tylko jednak tematyka wojny stała się dla polsko-niemieckiego tandemu kryterium doboru tekstów, lecz przede wszystkim stopniowe budzenie się wielokrotnie później deklarowanej przez Bölla sympatii dla Polski, której pierwszym dokumentem stała się *Podróż do Polski*, powstała po wizycie w Warszawie, Krakowie i Oświęcimiu. Böll przybył do Polski jako pierwszy pisarz zza żelaznej kurtyny na zaproszenie Związku Literatów Polskich w roku 1956. Zwiedzając stolicę w towarzystwie przewodnika, bacznie obserwował dokonujące się przemiany, odbudowane z ruin miasto, które urosło według niego do miana „dumnej riposty na krwawą historię 1939–1945” (s. 113), „katolicki lud” (s. 114), unikatowy w skali Europy, a także solidaryzował się z robotnikami, utrzymującymi się za głodowe stawki. Ważnym przystankiem dla Bölla stał się Kraków i wizyta w siedzibie „Tygodnika Powszechnego”, którego redaktorzy, „bez tryumfalizmu” (s. 125), co pisarz akcentuje, wydali właśnie 25 grudnia 1956 roku, po raz pierwszy po śmierci Stalina, kolejny numer czasopisma. Z prostotą relacjonował przed zgromadzonymi w Essen uczestnikami „Tygodnia braterstwa” chrześcijan i żydów swój pobyt w Auschwitz-Birkenau, gdzie chodził po „ulicach tego miasta umarłych, wśród przytłaczającej ciszy, jaka panuje na tym największym cmentarzysku świata” (s. 132), z nieskrywanym szacunkiem wspominając napotkanych byłych więźniów, z których żaden nie myślał o zemście

czy winie. Wymownym symbolem możliwego pojednania stają się dwie kobiety – niemiecka strażniczka i Polka, była więźniarka, którym w komunistycznym więzieniu przyszło, na ironię, dzielić celę, z której bezwzględna SS-manka wyprowadzona została na śmierć, otrzymawszy przed egzekucją przebaczenie od dawnej ofiary. Swoje refleksje z Polski pisarz zamyka jakże aktualnym przesłaniem: „Wiemy do czego zdolny jest człowiek, nie ufajmy pokojowym czasom” (s. 137).

Böll z zainteresowaniem śledził rozwój literatury polskiej, dwa z powojennych dzieł (*Zniewolony umysł* Czesława Miłosza i *Papioń i diament* Jerzego Andrzejewskiego) omówił w recenzjach, które także znalazły się w książce. Zamykają ją listy-odezwy wspierające strajkujących polskich robotników, działaczy KOR-u, a przede wszystkim solidaryzujące się z narodem polskim podczas stanu wojennego, upominające o swobody obywatelskie dla Jacka Kuronia, Adama Michnika czy Jana Józefa Lipskiego (*Rezolucja wystosowana wspólnie z Siegfriedem Lenzem, Wolfem Biermannem i Sarah Kirsch, Telegram do szefa Partii i Rządu Jaruzelskiego, Odezwa w sprawie odstąpienia od postępowania karnego przeciwko Janowi Józefowi Lipskiemu, 27 I 1982*).

Większość z omówionych powyżej tekstów ukazała się po raz pierwszy po polsku, część była cytowana lub tłumaczona we fragmentach. Ich chronologiczne zestawienie i opatrzenie komentarzem sprawia, że polski czytelnik otrzymuje dokument nie tylko kontaktów zachodnio-niemieckiego pisarza z naszym krajem, ale także konfrontowany jest z powojenną rzeczywistością PRL-u, widzianą oczyma obcego, Niemca, pełnego szacunku dla Polski, jej „pól usłanych kwiatami wolności pośrodku starannie obsadzonych zagonów krzepkiej kapusty...” (s. 128). Dokumentalny charakter ma także wywiad, przeprowadzony przez Pawła Piszczatowskiego z Adamem Michnikiem, który opowiada w nim o spotkaniu z pisarzem w Kolonii, o podziwie dla jego zaangażowania na rzecz opozycji demokratycznej w krajach bloku socjalistycznego, odżegnywania się od postawy faryzejskiej w kwestiach wiary i wartości, zmagania się z „brunatnym dziedzictwem Trzeciej Rzeszy” (s. 22) czy w końcu dla cech charakteru: bezpośredniości, skromności i szczerości. Rozmowa ta umiejscawia Bölla jako „symbol tych dobrych Niemiec” (s. 32) nie tylko w przestrzeni polityczno-społecznej Europy, ale także stanowi ważki przyczynek do polskiej debaty o winie, przebaczeniu i pojednaniu. Takich książek, przybliżających w sposób prosty i bezpośredni, trudne sprawy polsko-niemieckiej historii wciąż jest za mało. Miejmy nadzieję, że redaktorzy nie poprzestaną na tym wspólnym projekcie i dalej realizować będą podobne zamierzenia.

Literatura

- DAMPC-JAROSZ Renata/ZIMNIAK Paweł (Hg.) (2018): *Politischen Konjunkturen zum Trotz. Heinrich Bölls Wirklichkeitsrepräsentationen*. Göttingen: V&R Unipress.
- DAMPC-JAROSZ Renata/ŻYLIŃSKI Leszek (red.) (2019): „*Pisząc, zmieniam świat*”. *Heinrich Böll czytany współcześnie*. Kraków: Universitas.
- LAMPING Dieter (Hg.) (2018): *Heinrich Böll zum 100. Geburtstag*. Marburg: Literatur Wissenschaft.
- SERRER Michael (Hg.) (2018): *Eine Ästhetik des Humanen. Böll*. Lingen: Edition Virgines.

Renata Dampc-Jarosz

 <http://orcid.org/0000-0002-5071-5034>
Uniwersytet Śląski w Katowicach